

אין קצת דמוקרטיה

טיפול תרבות דמוקרטיה ואזרחות פעילה

תכנית חינוכית לבתי הספר העל יסודיים

מאת: ד"ר אוקי מרושק-קלארמן

מהדורה שנייה, אוקטובר 2013

מדרשת אדם, ת.ד. 3536, יער ירושלים 91033

טל. 02-6448290 פקס: 02-6448293 דוא"ל: info@adaminstitute.org.il

תוכן עניינים

3	הקדמה
5	חלק א': לימוד עקרונות הדמוקרטיה
7	הפעלה 1: מהי דמוקרטיה ?
8	הפעלה 2: המהפכנים – בירור תפיסות יסוד בדמוקרטיה
10	הפעלה 3: מהי חירות? – משחק הריבועים
13	הפעלה 4: חירות ושייכות – משחק החוטים
15	הפעלה 5: מושגים של שוויון – משחק השוקולד
19	הפעלה 6: הצורך בהסכם הוגן
21	הפעלה 7: סוגים שונים של רוב ומיעוט
26	הפעלה 8: הכרעת רוב – משחק הקודים
28	הפעלה 9: הכרעת רוב – מקרים
30	הפעלה 10: מהי זכות? – זכות ורצון
33	הפעלה 11: מהו הקשר הראוי בין זכויות וחובות?
35	הפעלה 12: מעורבות חברתיות – תחילה לקחו את...
39	חלק ב': בחירת נושא לשינוי ויישומו
40	שלב א': בחירת הנושא האישי לשינוי
42	שלב ב': חלוקה לקבוצות ובחירת הנושא הקבוצתי
45	שלב ג': איתור מקורות מידע
46	שלב ד': בניית תכנית עבודה בקבוצות וחלוקת תפקידים
48	שלה ה': ביצוע הפרויקט לשינוי
49	שלב ו': סיכום והערכה

עריכה: יולנדה גרינהוט

החוברת לא עברה עדיין עריכה לשונית

הקדמה

הדמוקרטיה על פי הבנתנו מהווה מערכת של עקרונות שהם חיוניים לכינון חיים של כבוד והוגנות במדינת ישראל. יחידת הלימוד המוצעת בתכנית זו משלבת לימוד עיוני של העקרונות הדמוקרטיים עם פרקטיקה מעשית המאפשרת לבחון את המציאות הקיימת לאור הערכים שנלמדו ולהציע דרכים לשיפור. היחידה מזמנת אפשרות להכשיר את בני הנוער לפעול כשותפים פעילים בחברה האזרחית.

בתוכנית "אין קצת דמוקרטיה" שלושה מרכיבים מרכזיים: למידה, בדיקת מציאות חברתית לאור ערכים וביצוע של שינוי חברתי. כל אחד ממרכיביה תורם תרומה שונה, מהותית וחשובה כשלעצמה לפיתוח יחס של כבוד לאחר בחברה דמוקרטית. היחידה מאפשרת לקשר באופן מעשי בין הלימודים התיאורטיים לבין המציאות היומיומית.

א. למידה - התכנים נלמדים במסגרת סדנאות המשלבות לימוד עיוני עם התנסות חווייתית אישית וקבוצתית. התלמידים לומדים תחום תוכן דמוקרטי ובוחנים את עמדתם ביחס אליו. הם מתנסים בהאזנה לעמדות מנוגדות לשלהם ובבירור עמדתם. האזנה זו מפתחת יחס של כבוד לאחר ולעמדותיו השונות.

ב. בדיקת המציאות לאור ערכים דמוקרטיים - תהליך הבדיקה של המציאות לאור הערכים הדמוקרטיים מאפשרת לתלמידים להגיב לאירועים סביבם בצורה שקולה. הם לומדים לבחון את המציאות לא רק באופן אמוציונלי, אלא על בסיס מחויבות ערכית. השונות של האחר בתהליך באה לביטוי גם בעמדותיו וגם בדרך הטיפול שלו בסוגיות הערכיות.

ג. לימוד וביצוע של שינוי המציאות - בתהליך השינוי החברתי שמבצעים התלמידים הם לוקחים אחריות על מעשיהם ולא רק על עמדותיהם. הקושי לבצע תהליכי שינוי חברתי מפתח אצל התלמידים בצד העמדה הביקורתית, יחס של כבוד לטעויות, הבנה של הצורך לשנות עמדות בעקבות מפגש עם מציאות חדשה וכבוד רב יותר לנושאי תפקידים חברתיים.

המתודה החינוכית:

ידע והבנה: הקניית ידע ובחינתם של מושגי יסוד ועקרונות דמוקרטיים כמו: שוויון, קבלת השונה, זכויות, שיתוף פעולה והסכם הוגן תוך התייחסות למקומם האישי והחברתי של התלמידים ביחס לעקרונות אלו.

עמדות וערכים: הבנה של השוני בין פעולה מבוססת ערכים ועקרונות, לפעולה מבוססת אינטרסים וצרכים אישיים. פיתוח היכולת של ניסוח עמדות עקרוניות הנגזרות ממקרה אישי והבנת מנגנוני ההתמודדות עם בעיות ערכיות. (מוסדות חברתיים, חוקים, נורמות ועוד)

מיומנויות: פיתוח יכולת לניתוח סוגיות חברתיות תוך שילוב חשיבה ביקורתית ועידוד אזרחות פעילה ואחראית בקרב התלמידים ע"י:

1. הקניית מיומנויות תכנון ויצירת שינוי חברתי.
2. יצירת הזדמנות להתנסות מעשית של תלמידים בתכנון והפעלת שינוי.

3. יצירת מרחב הזדמנויות לבחירה.

4. יצירת אקלים תומך ומטפח יוזמה אישית וחברתית.

דרכי פעולה

התכנית תופעל תוך שימוש במגוון שיטות הוראה והפעלה למימוש המטרות החינוכיות:

- לימוד עקרונות הדמוקרטיה בשיטה סדנאית של "המרת קונפליקט בדילמה".
- בירור עמדות באמצעות משחקי סימולציה, משחקי תפקידים ודיוני דילמה.
- יישום, הפעלה, התנסות מעשית של התלמידים במסגרת פרויקטים קבוצתיים.
- יישום שיטות חקר.

המדרשה פיתחה מתודה חינוכית ייחודית המיושמת ונלמדת במסגרת סדנאות מונחות המשלבות לימוד עיוני בתהליך קבוצתי-חוויתי. במהלכן מתנסים המשתתפים בהפעלות ובמשחקים, המובילים לדיון מובנה על אחד ממושגי היסוד של הרעיון הדמוקרטי. תהליך הלמידה במתודה זו כוללת שלושה שלבים:

א. בירור עמדות: לימוד מושגי יסוד בדמוקרטיה, בירור עמדות המשתתפים לגבי מושגים אלה ויצירת מודעות לקונפליקטים הקיימים בנושא בין המשתתפים.

ב. המרה של קונפליקט בדילמה: תהליך בו המנחה מזמן למשתתפים מצבים הגורמים להם להפוך אופוזיציה ממשית לעצמם. ההנחה היא, שכאשר אדם יכול להוות אופוזיציה אמיתית לעמדות של עצמו, הוא יוכל לגלות סובלנות רבה יותר לעמדות הזולת. הנחה נוספת היא שאדם השרוי בסכסוך פנימי יגלה רצון עז למצוא לו פתרון. כאשר הסכסוך הוא בין לבין הזולת, הרצון לנצח את האחר גובר לעתים על הרצון לפתור את הבעיה בדרכי שלום.

ג. מציאת פתרונות יצירתיים לדילמות שהתעוררו אצל המשתתפים, בחינת יישומם כמאפשרים מימוש מרבי של זכויות היחיד וכמאפשרים לפתור קונפליקטים שנוצרו בין חברי הקבוצה בסדנה.

אנו מבקשים להדגיש כי בתהליך הלמידה והיישום של התכנית יעלה הצורך בהעמקה והרחבה של היבטים נוספים של סוגיות דמוקרטיות שונות והתייחסות לתהליכים המתרחשים בעבודה בקבוצות. הרחבות אלו ניתן למצוא בספרים ובתכניות של מדרשת אדם שפורסמו ובראשם הספר: **אין דמוקרטיה אחת – תכנית חינוכית רב-גילאית**, מאת: אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, הוצאת מדרשת אדם, יוני 2005

כמו כן, אנו ממליצים על השתלמות הכשרה למורים המעוניינים להעביר תכנית זו בבית הספר. ההשתלמות תועבר על ידי צוות מדרשת אדם במסגרת בית ספרית או מחוזית. ההשתלמות תוכר לגמול בהתאם לנהלים המקובלים.

בהצלחה

ד"ר אוקי מרושק-לקראמן
מנהלת אקדמית של מדרשת אדם

חלק א': לימוד עקרונות הדמוקרטיה

המושגים והעקרונות שילמדו הם:

1. מהי דמוקרטיה? בחינת הרעיון הדמוקרטי על שני מרכיביו: הערכי והמערכת-מנגנוני. במהלך הלמידה ייבחן הרעיון הדמוקרטי כאתגר חברתי שנועד לעצב את דמותה של החברה.
 2. הזכות השווה לחירות: הגדרה והתנסות במורכבות הערך ועיון בגבולותיו.
 3. שוויון: הגדרות שונות של שוויון; שוויון בתוצאות, שוויון הזדמנויות, שוויון זכויות, שוויון ערך האדם, שוויון בין שונים.
 4. כוחנות והסכס הוגן בקבלת החלטות: התנסות בדרכים שונות לקבלת החלטות; ביטוייה השונים של הכוחנות והצורך בהסכס הוגן. בחינת החסרונות שבכוחנות והיתרונות בהסכס הוגן לשותפים בחברה דמוקרטית.
 5. יחסי רוב ומיעוט והכרעת רוב בחברה דמוקרטית: בחינת דפוסי היחסים בין רוב למיעוט. למידה מתוך התנסות של השתייכות פעם לקבוצת הרוב ופעם לקבוצת המיעוט ועל הנטייה הטבעית להתייחס באופן מפלה לקבוצת המיעוט.
 6. זכויות וחובות בדמוקרטיה: הגדרת ה"זכות" ובחינת הקשר בין "זכות" ל"חובה" - מה קודם למה? האם כל הזכויות במעמד שווה? האמביוולנטיות ביחס לזכויות (פגיעה בזכויות של אחרים מול פגיעה בזכויות שלי). התמודדות עם זכויות סותרות.
 7. מעורבות ואחריות: פאסיביות ואקטיביות בקבלת החלטות; האחריות של האזרח במדינה דמוקרטית למעורבות וההשלכות של חוסר מעורבות.
- בכל אחת מהפעילויות בכיתה תדון שאלת הקושי לחולל שינוי. דוגמאות: בפעילות העוסקת בסוגיית השוויון תבחן המוטיבציה/היכולת/ והפעולה לקידום השוויון. בפעילות העוסקת בשאלת המעורבות החברתית יודגש ההקשר לאיזה סוג של מעורבות יתרום לשינוי המצב.

אמצעים לבחינת הבנה ויישום הלמידה של העקרונות:

- בכל מפגש יחולקו דפי עבודה לתלמידים שעיקרם יהיה:
- א. נסו להביא דוגמאות של העיקרון הנלמד (בכל מפגש עיקרון דמוקרטי אחר) בעולמכם.
 - ב. התייחסו למעגלים השונים של חייכם: המשפחה, חברים וחברות, הכיתה, בית הספר, מקום המגורים או נושאים של החברה והמדינה המשפיעים על חייכם.

דוגמה מצורפת

**מה הקשר בין העקרון הדמוקרטי שנלמד לעולמי שלי?
דף עבודה לתלמידים**

א. עקרון שנלמד:

ב. דוגמאות לעיקרון שנלמד:

ג. כיצד הוא בא לידי ביטוי במעגלי חיי השונים? (המשפחה, חברים וחברות, הכיתה, בית הספר, מקום המגורים או נושאים של החברה והמדינה המשפיעים על חייכם.)

הערות:

הפעלה 1: מהי דמוקרטיה?

מטרה:

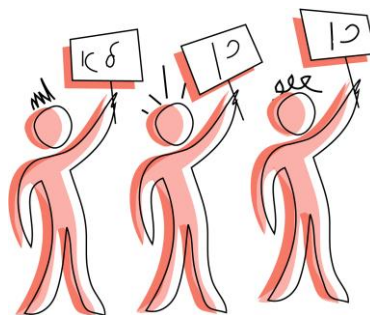
- לברר אם הקבוצה הלומדת יודעת מה משמעות המושג דמוקרטיה.

אמצעים:

- פתקאות או כרטיסיות, כלי כתיבה.
- גליונות נייר (בריסטולים) ודבק.

מהלך הפעילות:

1. התלמידים מתבקשים לרשום על פתק או כרטיסיה תשובה אחת לשאלה:
מהי דמוקרטיה? (למשל – דמוקרטיה היא שלטון הרוב).
3. לאחר שסיימו לרשום הם יתבקשו להדביק את הכרטיסיה על אחד הפלקטים שנתלו בחדר. אם התשובות דומות הם תנדבקנה על אותו פלקט.
4. המשתתפים יתבקשו לעמוד תחת הפלקט, שלדעתם מתאר את סוג החברה אליה היו רוצים להצטרף. הם יתבקשו להסביר לקבוצה מדוע, ולקבוע אם הפלקט לידו בחרו לעמוד הוא גם זה, המכיל, לדעתם, את ההגדרה הנכונה של הדמוקרטיה.
כך, למשל, יכול מישהו לעמוד תחת ההגדרה של דמוקרטיה כשלטון הרוב, אך לטעון, שזוהי הגדרה שגויה או חלקית. הוא יכול לטעון, שמשטר בו הרוב מכריע מספק אותו, אך הוא אינו ממצה את הרעיון הדמוקרטי.
5. דיון מסכם: בתום התהליך ינסו המשתתפים לקבוע במשותף מהי ההגדרה הנכונה לדמוקרטיה ומה מידת האהדה שלהם להגדרה זו. כלומר, האם היא גם מתארת דגם חברתי אליו היו רוצים להצטרף.

הפעלה 2: המהפכנים – בירור תפיסות יסוד בדמוקרטיה

מטרות

- להכיר גישות שונות של מושג הדמוקרטיה.
- להבחין בין תנאים הכרחיים ובין תנאים מספיקים לקיום הדמוקרטיה.

אמצעים

- כרטיסיות משימה: "המהפכנים" ו-"דמוקרטים צעירים" – כמספר הקבוצות.
- כלי כתיבה וטושים.

מהלך הפעילות

1. המליאה נחלקת לקבוצות בנות 4-5 משתתפים. כל קבוצה מקבלת כרטיסיית משימה אחת "המהפכנים" או "דמוקרטים צעירים".
2. כל קבוצה מתבקשת לדון במקרה המתואר בכרטיסייה ולגבש הצעת פעולה.
3. במליאה: מציגים את ההצעות שהתגבשו בקבוצות.
4. דיון במליאה:
 - מהן המחלוקות העיקריות שהתעוררו בתהליך קבלת ההחלטה?
 - האם שלושת השינויים, שבחרו לחולל בדמוקרטיה, מהווים שינוי במרכיביה המהותיים?
 - מה מהווה תנאי הכרחי לקיום הדמוקרטיה? מה משני בחשיבותו?
 - האם הדיון בקבוצות היה דמוקרטי?
 - האם תשובתכם לשאלה "מהי דמוקרטיה?" השתנתה כאשר דובר בתהליך קבלת ההחלטות שלכם? (האם התקיימו במליאה או בין חברי הקבוצות התנאים ההכרחיים

כרטיסיית משימה: "המהפכנים"

אתה וחבריך חברים ב"תנועה אנטי-דמוקרטיית" – קבוצה מהפכנית שמטרתה לבטל את המשטר הדמוקרטי הקיים ולהחזיר את הדיקטטורה למדינה. בעקבות נסיבות פוליטיות מפתיעות, התגלגלה לידיכם הזדמנות פז לבצע שינויים במשטר. מפאת קוצר הזמן, באפשרותכם לבצע שלושה שינויים בלבד. חשבו יחד והחליטו מהם שלושת השינויים שברצונכם לבצע בכדי להבטיח את הצלחת המשימה – החזרת הדיקטטורה. רשמו שינויים אלו.

כרטיסיית משימה: "דמוקרטים צעירים"

אתם קבוצת ילדים ששרי הממשלה פנו אליה. קשה להם מאוד, כך הם מספרים לכם, לשמור על הדמוקרטיה. הם פונים אליכם בבקשת עזרה ושואלים אתכם: מה, לדעתכם, שלושת הדברים המרכזיים שכדאי לעשות כדי להגן על הדמוקרטיה? רשמו את ההצעות שהייתם שולחים לשרים.

הפעלה מס' 3: מהי חירות? – משחק הריבועים

מטרות

- א. להכיר משמעויות שונות של מושג החירות.
- ב. להבחין בין המושגים "חירות ל..."; "חירות מ..."; "חירות עם..."; חירות כמימוש עצמי (חירות כאוטנטיות).
- ג. להתייחס לחוויית החירות האישית והקבוצתית של המשתתפים.

אמצעים

- 10 ריבועי נייר לבנים (פתקאות) לכל משתתף.
- דבק, כלי כתיבה וטושים.
- דף משימה בגודל A3: "החירות שלי" (דוגמה מצורפת).

מהלך ההפעלה

1. המשתתפים מקבלים 10 פתקאות כל אחד/ת ומתבקשים לרשום על כל אחת מהפתקאות מקום או מצב בו הם מרגישים חופשיים או מקום/מצב בו אינם חשים כך.

דוגמאות:

- אני מרגיש חופשי בבית; במשפחה; בחדר שלי; בכיתה; במדינה; בין חברים; בתחביבים שלי; בחלומות; בשכונה...
- אני לא מרגיש חופשי בקהילה; בעולם; באינטרנט; במגרש המשחקים; ברחוב; בדיסקוטקים; בבִּרְכָה; בים...

מובהר למשתתפים כי כל אחד רשאי לקבוע לעצמו את מספר הפתקים שיוקדשו למקומות/מצבים בהם הוא חש חופשי לעומת מספר הפתקים שיתארו את ההפך.

2. כל משתתף מקבל את דף המשימה "החירות שלי" המכיל סולם דרגות בטווח של 1 עד 10. המנחה מסביר כי שלב מספר 1 מייצג מצבים ומקומות בהם אין מרגישים חופשיים כלל ושלב מספר 10 מייצג את המקומות בהם חשים את החירות הרבה ביותר.

המשתתפים מתבקשים להדביק את הפתקאות האישיות על סולם הדרגות לפי מידת החירות שכל פתק מייצג: המקומות בהם הם מרגישים חופשיים יותר יהיו ממוקמים קרוב לשלב 10 ואילו המקומות בהם אינם חשים חופשיים יהיו קרובים יותר לשלב 1.

3. המנחה מבקש מהמשתתפים לעבור בין חבריהם, להראות להם את סולם החירות שיצרו ולמצוא את אלו שהסקלה שלהם הפוכה. כלומר: מקומות שמשותף אחד מרגיש בהם חופשי, יסמלו עבורו בן זוגו את המצב ההפוך.

4. בזוגות או בקבוצות שנוצרו מתבקשים המשתתפים למלא את המשימות הבאות:

- לשתף זה את זה בהחלטותיהם ובשיקוליהם לדירוג תחושת החירות או במצב מסוים.
- לנסות להגיע להגדרה משותפת של מושג החירות.

5. דיון במליאה:

- בסבב: כל זוג או קבוצה מתארים את התהליך שעברו, מציגים את הגדרת החירות שניסחו ומסבירים את משמעותה.
- על המנחה לשים לב לתהליך המתרחש בחדר ולאחר הסבב להצביע על כך ולברר עם המשתתפים על אופן הביטוי שלהם בקבוצה: מי מדבר יותר, מי מפגין יותר ביטחון ומדבר באופן חופשי ומי פחות, מי קוטע את דברי האחרים ובאיזה אופן.

סיכום

המנחה מסכם את דברי המשתתפים ומסביר כי את ההגדרות למושג החירות ניתן לסווג למספר סוגים:

- הגדרות שכוונתן **השתחררות מכבלים** שאוחזים בנו ושאנו כבולים אליהם ("שלא אומרים לי מה לעשות"; "שלא צוחקים עליי"; "שלא צריך לחשוב על כל מילה"...), שחרור מציפיות של הורים ומורים; שחרור ממנהגים משפחתיים מעיקים וכן הלאה – זוהי "**חירות מ...**".
- הגדרות המתייחסות לחירות של אדם כאל **מימוש אידאל** מסוים. לדוגמה: אדם חופשי רק אם הוא דתי; אדם חופשי רק אם הוא סוציאליסט וכדומה. הגדרה זו מכונה "**חירות ל...**".
- הגדרות שעניינן **חירות עם הזולת** או הגדרות הרואות את **הזולת כמכשול למימוש החירות**: יש הרואים את השותפות, השייכות והפעילות המשותפת עם חבריהם כמימוש החירות ויש הרואים בה גורם מפריע. החירות שמקורה בשיתוף פעולה נקראת "**חירות עם...**".
- משפטים המתארים את החירות כ"חיבור לעצמך", "מימוש עצמי" וכדומה, מגדירים את החירות כ**אותנטיות**.

דף משימה: החירות שלי

הדביקי את הפתקאות במקום המתאים בסולם, כאשר 1 מייצג את המקום או המצב בו אתה חש/ה הכי פחות חופשי/יה ו-10 מייצג את המקום או המצב בו אתה מרגיש/ה את החירות הרבה ביותר.

	10
	9
	8
	7
	6
	5
	4
	3
	2
	1

הכי חופשי/יה ←

← הכי פחות חופשי/יה

הפעלה 4: חירות ושייכות – משחק החוטים

מטרות

- א. לברר משמעויות שונות של מושג החירות.
- ב. לבדוק מה קורה לחירות היחיד במפגש עם חירויות של אחרים.
- ג. לבחון את תרומת השייכות לקבוצה לחירותו של היחיד ואת ההגבלות על החירות הנגזרות ממנה.
- ד. **מטרה תהליכית:** לפגוש, מזווית הראייה של רעיון החירות, את האמביוולנטיות לגבי הרצון להשתייך לקבוצה מחד, ומאידך – הרצון להימנע משייכות (הקבוצה החברתית מאפשרת את החירות ומרחיבה אותה, אך גם מגבילה ומצמצמת אותה).

אמצעים

- ריבועי נייר (פתקאות) כמספר המשתתפים.
- שני גלילי צמר, זוג מספריים.

מהלך הפעלה

1. המנחה מחלק לכל משתתף ריבוע נייר ומבקש כי כל אחד ירשום לעצמו מה היה עושה כעת אילו ניתנו לו 10 דקות לפעילות חופשית. המנחה מבהיר כי המגבלה היחידה לבחירת הפעילות היא שעליה להיות אפשרית בנתונים של הקבוצה ושל מקום הפעילות.
2. המנחה מעביר בין המשתתפים גליל צמר וזוג מספריים ומבקש מכל אחד לחתוך לעצמו חתיכת חוט, על פי ההוראה – "קח כמה שאתה צריך".
- הערות: חשוב כי המנחה לא יתערב במעשיהם של המשתתפים ולא יעיר על אורך החוט שלקחו לעצמם. גליל צמר הנוסף יהיה רזרבי למקרה שאחד המשתתפים לוקח לעצמו את כל הגליל.
3. בסיום הסבב, המשתתפים מתבקשים לקשור קצה אחד של החוט לאיבר כלשהו בגופם.
4. המליאה נחלקת לקבוצות בנות חמישה-שישה משתתפים. חברי כל קבוצה מתבקשים לקשור יחד את כל הקצוות החופשיים של החוטים כך שיווצר מעין "עכביש" בעל מרכז אחד.
5. המנחה מסביר כי ב-10 הדקות הבאות על כל משתתף לבצע את הפעילות אותה רשם בפתק.

דיון במליאה

1. המנחה מתייחס לאירועי המשחק ומברר עם המשתתפים:
 - איך הרגשתם במהלך המשחק?

- האם הצלחתם לבצע את הפעילות שרשמתם בפתק?
 - האם הייתם חופשיים במהלך הפעילות?
- הערה:** יש לשים לב כי לא חייבת להתקיים חפיפה בין האפשרות להשיג את המטרה ובין תחושת החירות.
- האם הקשר עם הקבוצה מנע את היכולת לבצע את הפעילות שרשמתם או להפך?
 - באילו תנאים הייתם רוצים להשתייך לקבוצה (להיות קשורים)? באילו לא?
- הערה:** הנקודה המרכזית שאליה חשוב להגיע היא: מדוע רציתי להיות קשור לחברי במשחק (ובחברה בכלל) אך בה בעת גם לא רציתי להיות קשור לחברי במשחק (ובחברה בכלל).
2. המנחה מרחיב את הדיון לנושא החירות והשייכות ומברר עם המשתתפים:
- מתי אתם רוצים להיות קשורים? מתי אינכם רוצים להיות קשורים?
 - האם כל אחד מכם יכול להיות הוא עצמו בתוך הקבוצה?
 - האם כל אחד מכם יכול להיות הוא עצמו כאשר הוא מנותק מהקבוצה?
3. המנחה מבקש מהמשתתפים לחשוב על דוגמאות לסיטואציות מקבילות בחייהם המתקשרות לנושא הדיון, ושואל:
- אילו תנאים היו מאפשרים לכם להשתייך לקבוצה ובה בעת גם לחוש חופשיים?
- הערה:** בשלב זה עולה הדילמה הקשורה ברצון להיות חלק מהחברה **בכדי לממש את עצמי** לעומת אי הרצון להיות חלק מהחברה בגלל התחושה שהשייכות אליה **מפריעה לי לממש את חירותי**.

סיכום

המנחה מסכם את דברי המשתתפים ומסביר כי בדמוקרטיה נעשה ניסיון לשמור על הזכות השווה לחירות של כל אדם. האמצעים לשמירה על החירות הם שונים ומגוונים ומחלוקות רבות מתגלעות לגביהם; בהפעלה זו נעשה ניסיון לבחון האם השייכות לקבוצה תורמת להשגת החירות או שמא פוגעת בה.

במפגש זה ניתן היה ללמוד כי **החירות מתקיימת במצבים שונים: לעתים – כאשר אנו לבדנו, נפרדים מהחברה, ולעתים – רק כאשר אנו נמצאים בחברת אנשים.**

המנחה חוזר ומבהיר כי ישנן השקפות עולם שונות, הנבדלות זו מזו בראייתן את התפקיד של הקבוצה במימוש החירות.

דוגמאות למצבים בהם החירות קשורה לשייכות או נבדלת ממנה:

- שחקן אינו יכול לשחק ללא קהל.
- כדי לשחק כדורגל יש צורך בקבוצה.
- כדי להתאהב במישהו/י יש צורך בבן/בת זוג.
- כדי לדבר ולרכל יש צורך בחברה.
- כדי לישון וכדי לקרוא צריך שהסביבה תניח אותנו לנפשנו.

הפעלה 5: מושגים של שוויון – משחק השוקולד

מטרות

- א. לבחון את משמעות המושגים "שוויון בתוצאות" ו"שוויון הזדמנויות".
- ב. לברר עם המשתתפים איזה מבין שני המושגים מקובל עליהם יותר.
- ג. לברר מהם היתרונות ומהם החסרונות של בחירה בכל אחד מסוגי השוויון שלעיל.

אמצעים

- חפיסת שוקולד.
- שלוש חבילות ופלים (שתיים לשימוש, אחת כרזרבה).
- שתי קוביות משחק (אחת לשימוש, אחת כרזרבה).
- 16 קלפים, ממוספרים מ-1 עד 16.
- חבילת גירים צבעוניים ומטלית לניקוי הרצפה. לחילופין: לוחות בריסטול ממוספרים מ-1 עד 25.

מהלך ההפעלה

1. **הכנה:** המנחה מסמן בגיר צבעוני את מרצפות החדר במספרים עולים מ-1 עד 25 או מניח את הלוחות הממוספרים (ראו איור להמחשה בהמשך).
על מרצפת מספר 25 הוא מניח חפיסת שוקולד.
על מרצפת מספר 10 ועל מרצפת מספר 19 הוא מניח וופל או ממתק אחר קטן.
2. המנחה טורף את הקלפים הממוספרים מ-1 עד 16 ומגיש אותם למשתתפים באופן בו אינם יכולים לראות מה המספר הרשום על הקלף. כל משתתף מתבקש לבחור קלף אחד.
אם מספר המשתתפים בפעילות גדול, יש לחלק את המליאה לקבוצות בנות שלושה משתתפים. במצב כזה תיקח כל קבוצה קלף אחד בלבד שישמש "חייל משחק" עבור שלושתם.
3. המנחה מסביר את מטרת המשחק ואת כלליו:
 - **מטרת המשחק:** לזכות בחפיסת השוקולד.
 - הקלף הממוספר משמש כחייל המשחק.
 - כל משתתף מניח את הקלף בו זכה על המרצפת הממוספרת באותו מספר (אם זכה, למשל, בקלף המסומן במספר 3, יניח אותו על מרצפת מספר 3), וממשיבצת זו מתחיל להתקדם.
 - ראשון המשחקים הוא בעל הקלף שמספרו הגבוה ביותר.
 - ההתקדמות על לוח המשחק מתבצעת על ידי הטלת קובייה ועל פי המספר הרשום עליה.

- המשחק מסתיים כאשר מישהו מהמשתתפים הגיע למרצפת עליה מונחת חפיסת השוקולד.
 - מי שמגיע למשבצת המסומנת בכוכבית זוכה בוופל המונח עליה, אך צפויה לו הפתעה נוספת, אותה יגלה המנחה רק כשהמשתתף הראשון יגיע למקום.
4. המנחה מורה על תחילת המשחק. כשראשון המשתתפים מגיע ל"משבצת ההפתעה", מסביר המנחה כי הוא רשאי לחוקק חוק שיחייב את שאר המשתתפים במשחק.

הערות לתהליך במשחק

- על המנחה להימנע מלחוות דעה על החוקים שיחוקקו מי שהגיעו למשבצת הוופל ולא להתערב בתגובותיהם של האחרים כלפי החוק או המחוקק, גם אם מישהו נמנע מציות וגם אם השוקולד נחטף. **בכל מקרה, על המנחה להימנע מהתערבות, להוציא מקרים קיצוניים של השפלה ואלימות.**
- יש לקחת בחשבון כי במהלך המשחק יכולים להתרחש אירועים שונים ואינסוף צורות התנהגות, אותם לא ניתן לצפות. **דוגמאות למצבים אפשריים:**
 - מי שזכה באפשרות לחוקק חוק יחליט כי הוא מקבל את השוקולד ובכך יסתיים המשחק.
 - המחוקק עשוי להחליט כי רק מי שזכה בוופל, יכול לזכות גם בשוקולד.
 - המחוקק עשוי לחוקק חוק לפיו כולם חייבים להתחיל את המשחק בנקודה שווה.
 - המחוקק עשוי לחוקק חוק הקובע כי מי שיזכה בשוקולד, יחלק אותו בין כולם.
 - הקבוצה אף היא עשויה לנהוג בדרכים שונות: לקבל בשתיקה את חוקי המשחק; להתנגד לחוקי המשחק באלימות; לחוקק לעצמה חוקים משלה וכן הלאה.

דיון במליאה

1. המנחה עורך סבב: כל משתתף מתאר מה חשב, מה הרגיש ומה עשה במשחק.
2. המנחה מברר עם המשתתפים את אירועי המשחק תוך התייחסות לסוגיית **ההזדמנות השווה**:
 - האם הופתעתם מהתנהגותכם במשחק? האם היא תאמה את השקפותיכם?
 - האם במשחק ניתנה לכולכם הזדמנות שווה, בפועל ובהרגשה?
 - אילו התנהגויות נוצרו במהלך המשחק בעקבות מתן הזדמנות שווה או מניעת הזדמנות כזו?
 - למה אתם מתכוונים כאשר אתם משתמשים במושג "הזדמנות שווה"?
 - מהם היתרונות ומהם החסרונות של מתן הזדמנות שווה במשחק? מהם היתרונות ומהם החסרונות של היעדרה?

- אם מתן הזדמנות שווה נחשב בעיניכם לחשוב, מי צריך להיות אחראי על כך שתינתן הזדמנות כזו?

3. המנחה מתייחס לסוגיית שוויון בתוצאות ומברר עם המשתתפים :

- האם יש לשמור על שוויון בתוצאות המשחק? למה כוונתכם כאשר אתם משתמשים במושג זה? אילו התנהגויות נוצרו במהלך המשחק בעקבות מצבים של שוויון בתוצאות או היעדר שוויון בתוצאות?
- מהם היתרונות ומהם החסרונות של שוויון בתוצאות? מהם היתרונות ומהם החסרונות של היעדרו?
- מי צריך להיות אחראי על שוויון בתוצאות?
- האם חוקי המשחק היו הוגנים?
- מהו הקשר בין הוגנות החוקים לשוויון הזדמנויות ושוויון בתוצאות?
- אילו כללים הייתם מוסיפים למשחק לו הוחלט כי משחקים אותו שוב?
- האם כללי המשחק (= המבנה החברתי) השפיעו על שוויון ההזדמנויות ועל השוויון בתוצאות? כיצד?

4. המנחה מרחיב את הדיון מאירועי המשחק לאירועים המתרחשים במציאות ושואל :

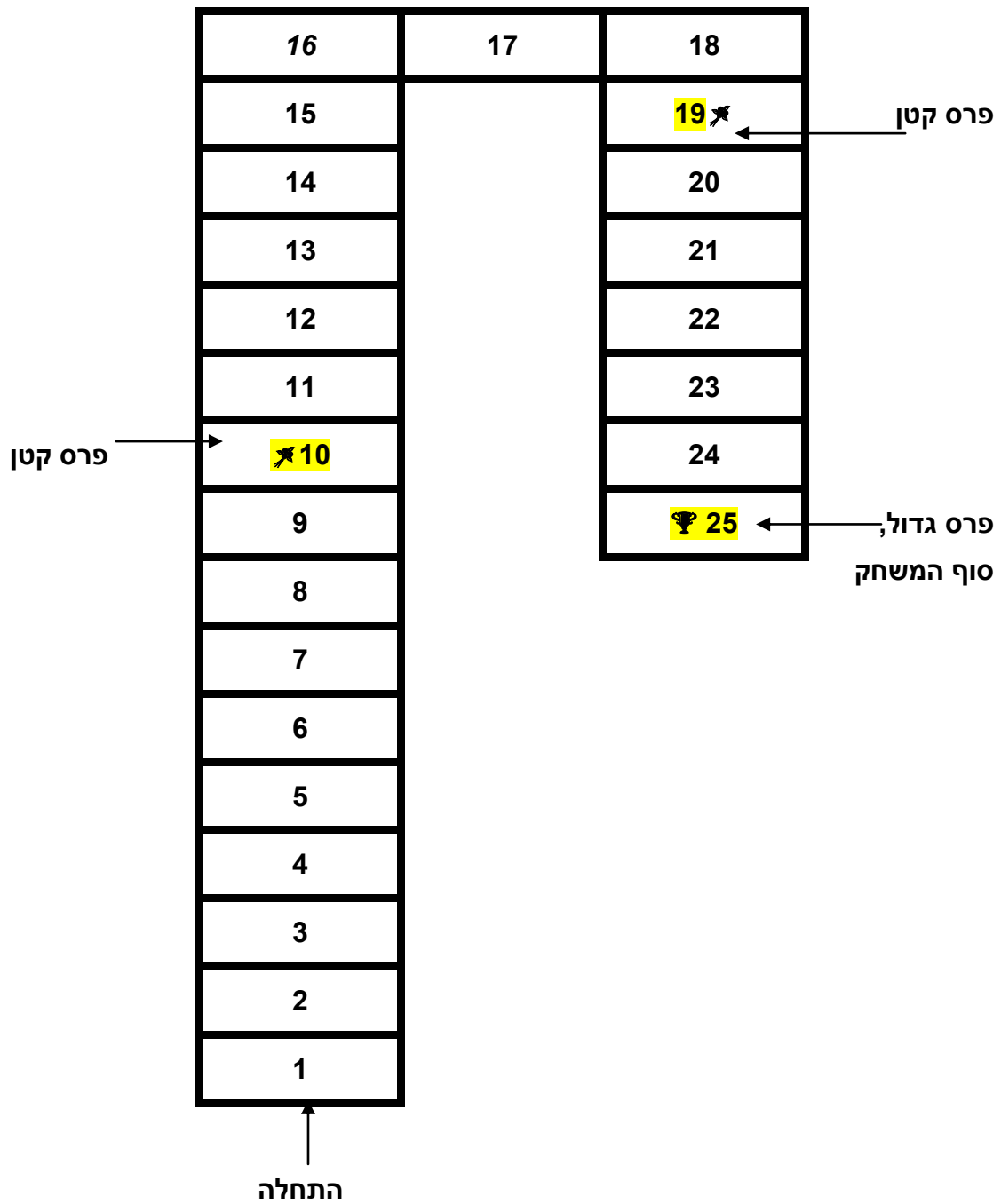
- האם כללי המשחק (= המבנה החברתי) משפיעים על שוויון ההזדמנויות ועל השוויון בתוצאות במציאות? כיצד?
- מה חשוב יותר, שוויון בתוצאות או שוויון הזדמנויות?
- את מי בקבוצה שירת כל אחד מהמושגים במהלך המשחק? (חלשים ; חזקים...).
- את מי בחברה משרת כל אחד מהמושגים במציאות?

סיכום

המנחה מדגיש את ההבדלים בגישות :

- במבנה חברתי המבוסס על שוויון הזדמנויות מתקיים תהליך של פגיעה בחלשים ;
 - ואילו בשוויון בתוצאות קיים חשש כי המוטיבציה לפעילות תפחת, ובעקבותיה תגבר תלות החלשים בחזקים. כמו כן, חברה המתבססת על שוויון בתוצאות, נשענת לעתים על מנגנונים ביורוקרטיים מייגעים.
- אם היה ביטוי לתהליכים אלו גם במשחק, המנחה מצביע עליהם.

**משחק השוקולד:
אופן שרטוט המרצפות/אופן הנחת הלוחות**

הפעלה 6: הצורך בהסכם הוגן

מטרות

- א. המחשת הצורך בהסכם חברתי.
 - ב. בירור השאלה מהו הסכם חברתי הוגן.
- בהפעלה זו יחוו המשתתפים מצב בו לכולם אינטרס משותף אך אין הסכמה ברורה על כללי התנהגות הוגנים.

אמצעים

- פתקים - ריבועי נייר קטנים
- כלי כתיבה

מהלך ההפעלה

שלב א': "משחק הפתקים"

1. המנחה מחלק לכל משתתף פתק, ומבקש שיכתוב את שמו עליו.
2. המנחה מיידע את הקבוצה בכללי המשחק:

• על כל משתתף להשיג כמה שיותר פתקים.
• מי שיצבור במהלך 20 הדקות הבאות מספר רב יותר של פתקים, יזכה באפשרות לחוקק חוק עבור הקבוצה.
• כל אחד יכול להחליט על הדרך להשגת הפתקים (אין כללים בנושא זה).
• כל חוק שיחוקק - יופעל במשך 10 דקות.

3. המנחה נותן הוראה להתחיל במשחק.
- המנחה עוצר את המשחק לאחר 20 דקות, נערכת ספירת הפתקים. מי שצבר את מספר הפתקים הגדול ביותר ירשום את החוק שלו על הלוח.
- הקבוצה תמלא את החוק שניתן על ידי המנחה.
4. בתום המשחק, הקבוצה מתכנסת למליאה.

הערות:

- א. במשחק זה צפויים להתרחש מצבים שבהם הפתקים יושגו בכוח, באמצעות זיוף ורמאות, ועוד. על המנחה לאפשר התנהגויות אלו, כדי שבהמשך הקבוצה תוכל לפסול אותן בהכרעת המשתתפים. עם זאת, אם האירועים מסכנים את המשתתפים, יש למצוא דרך להפסקתם - מבלי למנוע את המשך המשחק.

ב. המנחה חייב להיות קשוב למתרחש במהלך המשחק, כדי שיוכל להשתמש במירב הנתונים בדיון: התנהגויות, רגשות ומחשבות המשתתפים.

שלב ב' - דיון במליאה:

1. הדיון יתקיים תחילה בצורת סבב. כל אחד מהמשתתפים יתבקש לענות:

- האם החוק, שחל עליו, משביע את רצונו.
- האם התהליך, שהתרחש בכיתה עד קבלת החוק, מוצא חן בעיניו.
- האם היה רוצה להשתייך לקבוצה, שזו דרך קבלת ההחלטות שלה?
- מה הייתה תרומתו למצב?
- מה בהתנהגותו גרם לכך, שזהו החוק שחל על הקבוצה?
- מה בהתנהגותו קבע את התהליך שהתרחש עד לחקיקת החוק?

2. המנחה מברר עם המשתתפים את הנקודות הבאות, בהקשר למצבים במציאות:

- אלו זכויות נשללו, לדעתכם, בתהליך הזה?
- מה הקשר בין כוחנות ופסיביות?
- האם הייתם רוצים להשתייך לקבוצה שזו דרך התנהלות שלה?

סיכום:

לדיון שלושה חלקים:

- א. שאלה על תהליך קבלת ההחלטות.
- ב. השאלה על טיב ההחלטות.
- ג. אחריותם של הנוכחים למתרחש.

חיים בחברה תקינה אמורים להיות כאלו, שנוח לחיות גם עם דרך קבלת ההחלטות וגם עם תוכן ההחלטות. כך למשל, אפשר ששליט כוחני יציע הצעות טובות לפתרון בעיות כלכליות, ביטחוניות ואחרות, אך החיים תחת האיום הכוחני לא יהיו נעימים כלל (אין פירוש הדבר, שבמערכת חברתית תקינה נזכה תמיד לכך, שההחלטות שתתקבלנה תהיינה תמיד משביעות רצון, אך הסיכוי לכך רב יותר).

ההסכם הדמוקרטי כולל, למעשה, את שלושת המרכיבים:

- א. החלטה על העיקרון, שהחוקים צריכים להיות כאלו, המקדמים את האפשרות של כל אחד לחיות באמונתו;
- ב. דרך קבלת החלטות, שתהיה אנושית;
- ג. דרך קבלת החלטות, שתבטיח התקרבות מרבית לעיקרון האמור, כמו בחירות ושכנוע הדדי ומעורבות ואחריות של השותפים בקבלת ההחלטות.

הפעלה 7: סוגים שונים של רוב ומיעוט

מטרות

- א. לעמוד על כך שקיימים סוגים שונים של שייכות לרוב או למיעוט, וכמוהם – גם סוגי אפליה שונים.
- ב. להגדיר מהו רוב ומהו מיעוט.
- ג. לבחון מהו היחס הראוי בין מיעוט לרוב ובין רוב למיעוט.

אמצעים

- דף איורים: "אפשרויות שונות של יחסי רוב-מיעוט" (מצורף).
- כרטיסיית משימה: "להיות רוב ולהיות מיעוט" (מצורף)

מהלך ההפעלה

1. כל משתתף מתבקש לרשום על דף תיאור קצר של שלושה מצבים בחייו מכל מסגרת חברתית שהיא (משפחה; עבודה; חברים; מדינה...), בהם היה במיעוט.
הערה: המשתתפים עשויים להתקל בקושי למצוא אירועים בהם היו מיעוט. הקושי יכול לנבוע מאי הרצון להגדיר עצמם כמי שמשתייכים למיעוט או מאי הבנה של הרעיון. בקבוצות מסוימות, המשתתפים עלולים לגלות קושי למצוא דוגמאות למצבים בהם היו הרוב. גם במקרים אלו, הדבר יכול לנבוע מקושי רגשי להיות שייך לרוב, ולעתים, מאי הבנה של המושג. על המנחה לנסות לגלות את מקור הקושי לבצע את המשימה ולסייע למשתתפים להתמודד אתו.
2. המליאה נחלקת לקבוצות בנות ארבעה-חמישה משתתפים. כל משתתף מקבל את דף האיורים הממחישים אפשרויות שונות של יחסי רוב-מיעוט וכל קבוצה מקבלת את כרטיסיית המשימה "להיות רוב ולהיות מיעוט". המנחה מסביר את המשימה:
 - א. בכל קבוצה מקריא אחד המשתתפים את אחד המצבים שתיאר בו היה במיעוט. חברי הקבוצה מתבקשים להאזין היטב למקרה המתואר.
 - ב. הקבוצה מקבלת על עצמה את תפקיד "הרוב" ודנה במקרה. החבר מקשיב לדיון אך אינו מתערב.**דוגמה:** אם, למשל, המשתתף מתאר מצב בו היה היחיד מבין בני המשפחה שרצה שירכשו מכשיר וידאו וכל האחרים התנגדו, הקבוצה תקבל עליה את תפקיד המשפחה המתנגדת לרכישת המכשיר ותדון במצב תוך נימוק התנגדותה.
- ג. על קבוצת הרוב לבחור באחת מדרכי ההתייחסות למיעוט המופיעות בדף האיורים או לבחור בדרך אחרת. חברי קבוצת הרוב מתבקשים להחליט כיצד יש לנהוג במקרה האמור (לדוגמה: לקבוע שעל הרוב לשכנע את המיעוט). אם מישהו מחברי הקבוצה מציע אפשרות אחרת של יחסי רוב-מיעוט שאינה מתוארת בדף האיורים, הוא מציג אותה לחבריו והם מנסחים אותה על דף.

המנחה מבהיר כי **הקבוצה אינה משחקת את התפקיד** שקיבלה על עצמה **ואינה מיישמת את החלטתה כיצד לנהוג**, אלא עוסקת בדיון ובהכרעה עקרוניים.

ד. לאחר שקבוצת הרוב החליטה כיצד לנהוג, היא מודיעה על החלטתה למשתתף שהביא את הסיפור ואשר היווה את המיעוט במקרה המתואר. אותו חבר מתבקש לתאר כיצד הוא מרגיש לאור ההחלטה, ומה היה עושה אילו יושמה.

ה. בסיום התהליך עוברים המשתתפים לשמוע אירוע נוסף מפי משתתף אחר וחוזרים על המשימה (סעיפים א'-ד').

3. כאשר קבוצה כלשהי סיימה את סבב הסיפורים והדיון הקבוצתי, המנחה עוצר את התהליך ומזמין את המשתתפים להתכנס במליאה.

דיון במליאה

1. המנחה עורך סבב: כל משתתף מתאר את תחושותיו ומחשבותיו בעקבות התהליך שהתרחש בקבוצות.

הערה: המשתתפים עשויים לראות עצמם כמיעוט בחדר גם אם למעשה הם רוב בקבוצה. הדבר עשוי לנבוע ממצב בו הקבוצה אליה משתייכים בחברה החיצונית היא קבוצת מיעוט.

2. המנחה מתייחס לכך שקיימים סוגים שונים של רוב ושל מיעוט ושואל את המשתתפים:

- אילו סוגים של רוב ומיעוט עלו בעת העבודה בקבוצות?
- אילו סוגים נוספים של רוב ומיעוט שלא עלו בקבוצות קיימים במציאות? (מיעוט בדעה; מיעוט אתני; רוב תרבותי; מיעוט של בעלי צרכים מיוחדים; מהגרים; פליטים; רוב דומם; מיעוט דומם; מיעוט בהרגשה, במחשבה ובמעשה...).

3. המנחה מתייחס לסוגים האפשריים של יחסי רוב-מיעוט (ביטול שייכות; שכנוע; התעלמות...), ומברר עם המשתתפים מה למדו מהפעילות על האפשרויות השונות.

4. המנחה בוחן עם המשתתפים מהו היחס הראוי בין רוב למיעוט ומהו היחס הראוי בין המיעוט לרוב.

סיכום

המנחה מסכם את דברי המשתתפים ומזכיר את אפשרויות ההשתייכות השונות לרוב ולמיעוט – הן את אלו שעלו בדיון הקבוצתי והן את המצבים הקיימים במציאות שלא עלו בתהליך (מיעוט בדעה; מיעוט אתני; רוב תרבותי; מיעוט של בעלי צרכים מיוחדים; מהגרים; פליטים; רוב דומם; מיעוט דומם; מיעוט בהרגשה, במחשבה ובמעשה...).

המנחה סוקר מצבי אפליה שונים ומתייחס לסוגי היחסים האפשריים בין הרוב למיעוט (ביטול שייכות; שכנוע; התעלמות...).

המנחה מקשר את האמירות של המשתתפים להתנהגותם בתהליך הקבוצה. הוא מסביר כי ניתן להבין מהו היחס הראוי בין רוב למיעוט אם המשתתפים ישאלו את עצמם כיצד היו נוהגים אילו לא היו יודעים אם הם שייכים לקבוצת הרוב או לקבוצת המיעוט (כפי שקרה בפעילות). כדי ליצור מצב זה של חוסר בהירות, על המנחה להתייחס גם לתכנים המדוברים

בקבוצה וגם לתהליכים המתרחשים בה. כך, למשל, משתתף יכול להמליץ להוציא את המיעוט מהחדר, אך אילו היה מגלה שהוא עצמו שייך למיעוט ושההמלצה חלה גם עליו – היה מתנגד לרעיון.

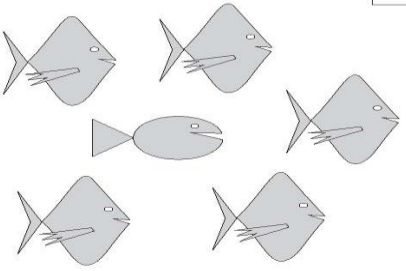
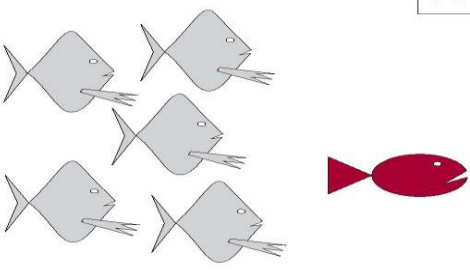
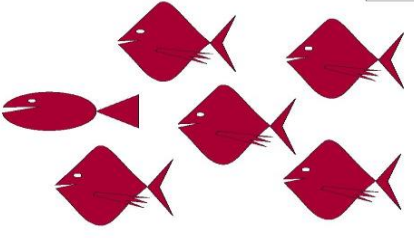
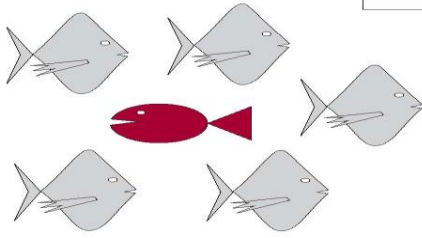
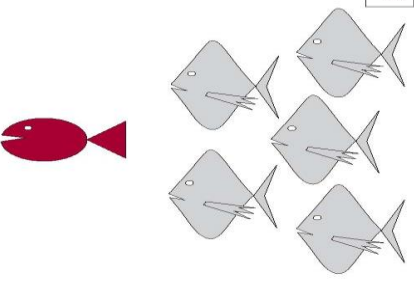
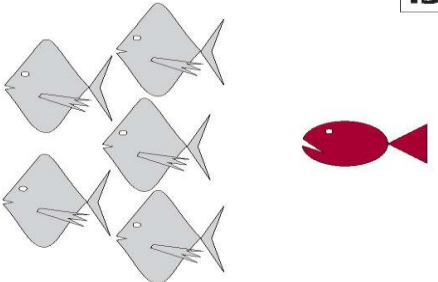
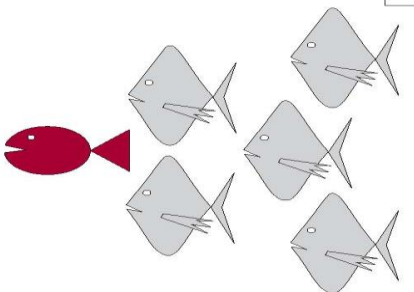
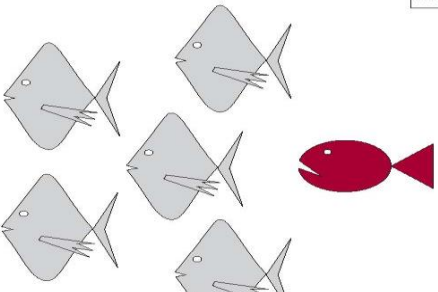
המנחה מבהיר כי ביחסי רוב-מיעוט יש מצבים שתואמים את העקרונות הדמוקרטיים הבסיסיים ויש סוגי יחסים המנוגדים לעקרונות אלו.

דוגמאות:

- **עריצות רוב** – החלטה של הרוב הפוגעת במיעוט באופן בוטה ועל כן אינה לגיטימית.
- **החלטה של הרוב הפוגעת במיעוט ואינה הכרחית** – גם היא אינה לגיטימית.
- **החלטה של רוב המגנה על זכויות הרוב אך גם שומרת על זכויות המיעוט** – החלטה כזו ראויה ועונה על העקרונות הדמוקרטיים הבסיסיים.

דף איורים: אפשרויות שונות של יחסי רוב-מיעוט

לגבי כל מקרה בחרו באחת מדרכי ההתייחסות המאוירות או הציעו אפשרות אחרת.

<p>לשכנע את המיעוט בצדקת הרוב</p> <p>.2</p> 	<p>להוציא את המיעוט מן הקבוצה</p> <p>.1</p>
<p>לתת למיעוט לשכנע את הרוב</p> <p>.4</p> 	<p>לתת למיעוט לפעול כרצונו</p> <p>.3</p>
<p>לבטל את שייכותו של הרוב לקבוצה</p> <p>.6</p> 	<p>לבטל את שייכותו של המיעוט לקבוצה</p> <p>.5</p>
<p>להתעלם מהרוב</p> <p>.8</p> 	<p>להתעלם מהמיעוט</p> <p>.7</p>

כרטיסיית משימה: להיות רוב ולהיות מיעוט

1- עליכם לערוך סבב: בכל פעם יקריא אחד מחברי הקבוצה את אחד המצבים שתיאר בו היה במיעוט. על שאר חברי הקבוצה להאזין היטב למקרה המתואר.

2- הקבוצה מקבלת על עצמה את תפקיד "הרוב" ודנה במקרה שתואר. המשתתף שהקריא את התיאור מקשיב לדיון אך אינו מתערב.

3- קבוצת הרוב בוחרת באחת מדרכי ההתייחסות למיעוט המופיעות בדף האיורים או בוחרת בדרך אחרת, ומחליטה כיצד יש לנהוג במקרה האמור (לדוגמה: לקבוע שעל הרוב לשכנע את המיעוט).

אם למישהו מחברי קבוצת הרוב יש רעיון אחר הממחיש יחסי רוב-מיעוט בדרך שאינה מתוארת בדף האיורים, עליו להציג את האפשרות ועל חברי הקבוצה לנסח אותה על דף.

הבהרה: הקבוצה אינה משחקת את התפקיד שקיבלה על עצמה ואינה מיישמת את החלטתה כיצד לנהוג, אלא עוסקת בדיון ובהכרעה עקרוניים.

4- לאחר שקבוצת הרוב החליטה כיצד לנהוג, היא מודיעה על החלטתה למשתתף שהביא את הסיפור ואשר היווה את המיעוט במקרה המתואר. אותו חבר מתבקש לתאר כיצד הוא מרגיש לאור ההחלטה, ומה היה עושה אילו יושמה.

5- בסיום התהליך עוברים חברי הקבוצה לשמוע אירוע נוסף מפי משתתף אחר וחוזרים על המשימה (סעיפים א'-ד').

הפעלה 8: הכרעת רוב – משחק הקודים

מטרות

- א. לברר את דרכי ההתייחסות האפשריות לרוב ולמיעוט בחברה רב-תרבותית.
- ב. לברר את המשמעות של הכרעת רוב בחברה רב-תרבותית.

אמצעים

- מגוון חומרי יצירה (ניירות צבעוניים, מדבקות צבעוניות, מספריים, דבק, צבעים וכדומה).
- חבילת סיכות או סיכות ביטחון.

מהלך הפעילות

1. המנחה בוחר שלושה מתנדבים מהקבוצה, יוצא עמם מהכיתה ומבקש מהם לשבת במקום בו לא יוכלו לשמוע את המתרחש בחדר.
2. המנחה חוזר לכיתה ומחלק למשתתפים חומרי יצירה ומבקש מהם:
 - א. ליצור באמצעות החומרים חמישה סימנים ייחודיים לקבוצה. הם יכולים להחליט, למשל, כי הם יכינו סמלים כחולים ויענדו על דש הבגד, כי יחליפו "כן" ב"לא" וכן הלאה – כיד הדמיון הטובה עליהם.
 - ב. לבחור במשותף נושא לדיון. במהלך הדיון על חברי הקבוצות לעשות שימוש בסימנים שקבעו לעצמם ולפעול בהתאם להם, עד שיופסקו על ידי המנחה.
3. המנחה יוצא אל שלושת המתנדבים שבחוץ:
 - א. נותן להם חומרי יצירה ומבקש שיכינו 5 סימנים ייחודיים להם. (הוא יכול לתת להם את אותן דוגמאות).
 - ב. הוא מסביר כי המשימה המוטלת עליהם היא - להשתלב בקבוצה וכי עליהם להחליט מה פירוש להשתלב וכיצד ישתלבו. (המשתתפים שנתרו במליאה אינם יודעים מהי משימתם של המתנדבים והמנחה אינו מגלה להם).
4. המנחה נותן מספר רגעים להתארגנות ואז מזמין את שלושת המתנדבים לחזור לכיתה ומורה להם להתחיל בביצוע משימתם. במקביל, מתנהל בכיתה הדיון הקבוצתי.
5. מפסיקים את הפעילות לאחר כ-15 דקות ומכנסים את המשתתפים לדיון.

דיון במליאה:

1. מבררים עם המתנדבים: כיצד פעל כל אחד מכם באופן אישי וכיצד פעלה הקבוצה אליה השתייכו?
2. מבררים עם המשתתפים שנתרו בחדר: כיצד פעלה קבוצתכם ומה הרגשתם וחשבתם?

3. דיון במליאה עם כלל המשתתפים :

א. האם מערכת היחסים שהתקיימה בחדר ראויה לדעתכם? מה הייתם עושים כדי לשנות אותה?

ב. האם האירועים בחדר דומים לאלו המתקיימים בכתתכם ובבית ספרכם? האם דרכי הפעולה שהצעתם ישימות למערכת זו?

ג. כיצד הייתם רוצים לנהל את חייכם המשותפים :

1. כל קבוצה בנפרד?

2. כקבוצה אחת בה יש רוב ומיעוט?

3. כקבוצה אחת המגדירה תחומים משותפים לכולם ותחומים נפרדים לכל פרט ופרט?

הערות:

- במהלך ההפעלה יכול להיווצר מצב בו אנשים נפגעים מהתנהגות חבריהם. המנחה צריך לתמוך בנפגעים, אך לא להטיף מוסר. עליו לסייע לקבוצה להבין את התחושות, הנובעות מיחסי רוב ומיעוט, ולבחון אותן.
- לעתים קשה למשתתפים לבטא את תחושות הפגיעה שלהם. על המנחה לסייע להם לדבר על הנושא על ידי הבהרה של מטרת ההפעלה ושל חשיבות הלמידה בעקבות התהליך שעברו.
- יש למצוא את האיזון הנכון בין מתן ביטוי לאנשים שנפגעו לבין קיום דיון רציונלי על משמעות הדברים המתרחשים בחדר.
- הנטייה של קבוצת הרוב היא לסייע ליחידים מתוך עמדה של חסד ועליונות. האפשרות לראות את היחידים השייכים למיעוט כקבוצה הראויה ליחס שווה – בזכות ולא בחסד – חדשה למשתתפים; יש להסב את תשומת לבם לאפשרות זו.

הפעלה 9: הכרעת רוב - מקרים

מטרה

- לבחון מתי החלטת רוב לגיטימית רוב ומתי לא.

אמצעים

- טבלת מקרים להכרעה
- כלי כתיבה

מהלך ההפעלה

1. המשתתפים יקבלו את רשימת הנושאים ויתבקשו להחליט באילו מהם רשאי הרוב להכריע ובאילו לא (העבודה יכולה להיעשות בקבוצות וביחידים):
2. לאחר שיסיימו המשתתפים להשיב בנפרד על כל אחד מן המצבים יתכנסו בקבוצות בנות 4-5 משתתפים. כל קבוצה תתבקש להתייחס לנקודות הבאות:
כל משתתף יקרא בפני חבריו את תשובותיו והקבוצה תבדוק אם יש סתירה בין תשובותיו השונות. עליו יהיה להשיב, כיצד הוא מיישב את הסתירה. למשל, אם תלמיד כתב, שאסור לרוב להחליט מה יאכל, אך אחר כך יכתוב שמותר לרוב להחליט על איסור מכירת פיתות בפסח, ייתכן שקיימת כאן סתירה. אם כתב, שאסור לרוב להחליט על מה יוציא את כספו אך מותר לו לחייבו בתשלום מסים, יש לברר את העניין.
4. אחרי שינסו ליישב את הסתירות, ינסחו המשתתפים בכל קבוצה את הקריטריונים להתערבות הרוב בחיי היחיד.
5. לאחר שיסיימו יתכנסו למליאה והקבוצות תדווחנה על מסקנותיהן.
6. המנחה יבחן ביחד עם המשתתפים את מסקנותיהן לאור העקרונות הדמוקרטיים שנלמדו עד כה, ויציע לצרפן, אם לא נוסחו על ידי אחת הקבוצות או יותר.
7. ייערך משאל קצר לאיזו חברה היו מעדיפים להצטרף:
 - לחברה, בה הרוב יכול להכריע בכל נושא ותחום,
 - לחברה בה הרוב מוגבל בהכרעותיו;
 - לחברה, בה אינו יכול לפגוע בעקרון השוויון ואינו יכול לפגוע בזכויות האזרח הבסיסיות
 - לחברה, בה הכרעותיו מקיפות כל תחום.

רשימת הקריטריונים להכרעת רוב

סמך/י את המקרים עליהם, לדעתך, הרוב רשאי להחליט והמקרים שאת/ה תחליטו:

אני אחליט	הרוב יחליט	רשימת נושאים	
		מה אלבש	.1
		מה אוכל	.2
		על מה אוציא את כספי	.3
		כיצד אבלה את זמני החופשי	.4
		במה אאמין	.5
		סגירת חנויות בשבת	.6
		סגירת בתי שעשועים ביום הזיכרון לחללי צה"ל	.7
		גיוס פציפיסטים לצבא	.8
		גיוס תלמידי ישיבות לצבא	.9
		קיום יום אבל לאומי לזכר רצח רבין	.10
		הבאת עוגה בתורנות בימי שישי לחדר מורים	.11
		החלטה לאן יצא הטיול הכיתתי	.12
		מכירת פיתות/חמץ בפסח	.13
		נתינת שיעורי בית	.14
		שימוש בשפה שאינה עברית בבית הספר	.15
		תשלום מיסים	.16
			.17
			.18
			.19

הפעלה 10: מהי זכות? – זכות ורצון

מטרות

- א. לעמוד על ההבדל בין זכות לרצון ולהכיר את המשמעויות השונות של המושג "זכות".
- ב. לבחון את ההכרח להגדיר זכויות בסיסיות שאינן ניתנות להפקעה, והקושי לעשות זאת.
- ג. לבחון שתי גישות שונות להבנת מושג הזכות.

אמצעים

- כרטיסיית משימה: "זכויות או רצונות" (מצורף)
- דף הגדרות: "גישות שונות להבנת מושג הזכות" (מצורף)

מהלך ההפעלה

1. המנחה מבקש מהמשתתפים לערוך רשימה הכוללת שישה רצונות: שלושה רצונות שהיו רוצים במימושם ושאינם נחשבים לזכות ושלושה רצונות נוספים, המהווים לדעתם זכות. המנחה מסביר כי אין לציין ברשימה אילו מהרצונות שייכים לאיזו קטגוריה: את החלוקה ירשמו המשתתפים לעצמם בדף נפרד.

דוגמה לרשימה:

- לחיות בכבוד
- לשחק כדורגל
- להצביע בבחירות
- ללמוד
- ללכת מכות
- לקנות אוכל

2. המליאה נחלקת לקבוצות בנות ארבעה-חמישה משתתפים. המנחה מחלק את כרטיסיית המשימה "זכויות או רצונות" ומסביר את המהלך שעל חברי הקבוצות לבצע:

א. להחליף בין חברי הקבוצה את הרשימות שיצרו כך שכל משתתף מקבל רשימת רצונות שנכתבה על ידי חבר אחר.

ב. לערוך סבב: כל משתתף מקריא, בתורו, את הרשימה המופיעה בדף שקיבל, מנסה להסביר אילו מהרצונות הרשומים משתייכים, לדעתו, לקטגוריית הזכויות ואילו הם בגדר של רצונות בלבד, ומנמק את תשובתו.

ג. בתום הסבב, לנסות לגבש הגדרה מוסכמת של מושג הזכות. אם חברי הקבוצה אינם מצליחים להגיע להגדרה משותפת, הם מתבקשים לרכז את ההגדרות השונות שעלו, כדי שיוכלו להציגן במליאה.

דיון במליאה

1. נציגי הקבוצות מציגים את ההגדרה שניסחו למושג "זכות" או את ההגדרות השונות שעלו בקבוצתם.
 2. המנחה מסכם את הצעות ההגדרה של המשתתפים ומוסיף, במידת הצורך, מידע על הגישות הבסיסיות הקיימות בשאלה "מהי זכות".
 3. המנחה מחלק למשתתפים את דף ההגדרות "גישות שונות להבנת מושג הזכות", מבקש לקרוא את ההגדרות ומוודא כי הובנו.
 4. דיון מסכם:
- כיצד מתקשרות הגישות השונות שבדף ההגדרות לדיונים המוקדמים בנושא?
 - כיצד מתקשרות הגישות השונות למושג "זכות" לתהליכים שהתרחשו בפעילות?

סיכום

המנחה מסכם את העמדות שהביעו המשתתפים ביחס למושג הזכות וחוזר על שתי ההגדרות בהן עסקו בחלקה השני של ההפעלה: ההגדרה האחת קובעת כי הזכויות נתונות לאדם מלידתו והן חלק מטבעו האנושי. לפי ההגדרה השנייה, הזכויות הן פרי הסכמה חברתית, ולפיכך תלויות במצב סוציו-היסטורי.

המנחה מסביר כי מן הגישה הראשונה עולה כי הזכויות קודמות לכל משטר, ולפי השנייה – כי הן תלויות במשטר בו הן מצויות.

אם במהלך הפעילות העלו המשתתפים אפשרויות נוספות להגדרת המושג "זכות" המשקפות נכונה את משמעותו, המנחה מציין זאת ומזכיר אותן.

כרטיסיית משימה: זכויות או רצונות

א. הכינו רשימה של שלושה רצונות שהייתם רוצים במימושם ושאינם נחשבים לזכות ושלושה רצונות נוספים, המהווים לדעתכם זכות.

ב. החליפו ביניכם את הרשימות שהכנתם, כך שכל חבר בקבוצה מקבל רשימת זכויות/רצונות שנכתבה על ידי חבר אחר, מבלי לדעת מה החלוקה אליה התכוון הכותב.

ג. ערכו סבב: על כל אחד מכם להקריא, בתורו, את הרשימה שקיבל, לנסות להסביר אילו מהדברים הרשומים משתייכים, לדעתו, לקטגוריית הזכויות ואילו לקטגוריית הרצונות, ולנמק.

ד. נסו לגבש הגדרה של מושג הזכות שתהיה מוסכמת על כולכם. אם אינכם מצליחים להגיע להגדרה משותפת, רכזו את ההגדרות השונות שהעלו החברים לקראת הדיון במליאה.

דף הגדרות: גישות שונות להבנת מושג הזכות

לשאלה "מהי זכות" ניתנות, למעשה, שתי תשובות מרכזיות:
התשובה הראשונה גורסת כי למונח "זכות" שלושה מרכיבים הכרחיים:

א. דרישה.

ב. קיומה של מערכת נורמטיבית.

ג. הצדקה. כלומר – אדם, הטוען לזכות, דורש משהו, שהוא סבור שיש הצדקה לדרישתו על יסוד מערכת נורמטיבית מוסכמת. [...] הזכות יוצרת חובה אצל צד שני, והיא יוצרת חובה רק משום שקיימת מערכת נורמטיבית המשותפת לבעל הזכות (הדורש) ולזה שאצלו נוצרה החובה.

(יוסי זיו, "מדוע לתת זכויות שוות לכל אדם?", **כל אדם**, 9: זכויות שוות (דצמבר 1992), עמ' 1-2).

על פי תשובה זו, זכות הנה **פרי הסכמה חברתית על נורמות משותפות**. מן הנורמות האלו נובעת הלגיטימיות שלנו לדרוש דבר כלשהו מהחברה כמו גם חובה חברתית להיענות לדרישה. על פי התשובה השנייה, זכות היא **תביעה לגיטימית מהחברה, הנגזרת ממהותו הטבעית של האדם**:

"זכויות האדם" או "זכויות טבעיות" הן אותן זכויות המוקנות לאדם באשר הוא אדם מכוח טבעו וכבודו האנושי, ובלי תלות בכוחו של שלטון כלשהו. מכיוון שהזכויות, לפי תורות אלה, אינן מוקנות על ידי השלטון האנושי, אין שלטון זה רשאי ליטול אותן.

(רות גביזון, "זכויות האדם", רות גביזון וחגי שנידור (עורכים), **זכויות האדם והאזרח בישראל: מקראה**, א, 1991, עמ' 25).

הפעלה מס' 11: מהו הקשר הראוי בין זכויות וחובות?

מטרות

- א. להבהיר איזה קשר ראוי שיתקיים בדמוקרטיה בין זכויות לחובות.
- ב. לברר מי צריך להיות אחראי על מילוי החובות, וכיצד.

אמצעים

- ריבועי נייר/פתקים כמספר המשתתפים.
- בריסטולים כמספר הקבוצות, טושים.
- כרטיסיית משימה: "הקשר הראוי בין זכויות לחובות" (מצורף).

מהלך ההפעלה

1. מחלקים לכל המשתתפים ריבוע נייר והם מתבקשים לחשוב על זכות שחשובה להם במיוחד, לרשום אותה, ולאחר מכן לרשום את החובה הנגזרת, לדעתם, מזכות זו.
2. המליאה נחלקת לקבוצות בנות 4-5 משתתפים. המנחה מחלק לכל קבוצה את כרטיסיית המשימה "הקשר הראוי בין זכויות לחובות" וכן בריסטול וטושים, ומסביר את המשימה שעל חברי הקבוצות לבצע:
 - א. לרכז את הזכויות והחובות שכתבו כל חברי הקבוצה ולהעתיקן לבריסטול תחת שתי רשימות מקבילות: "זכויות" ו"חובות הנגזרות מהזכויות".
 - ב. לערוך סבב בו יציין כל אחד אילו מהחובות יהיה מוכן למלא ואילו לא, ולנמק מדוע.
 - ג. לדון בשאלות הבאות:
 - מה יכולות להיות התוצאות האפשריות של הסירוב למלא את החובה הרשומה?
 - כיצד יש להתייחס אל מי שמסרב למלא את החובה?

דיון במליאה

1. נציגי הקבוצות מציגים את הרשימות שיצרה קבוצתם.
 2. דיון בשאלות הבאות:
 - האם הייתה הסכמה לגבי כל החובות הנגזרות מזכות מסוימת?
- דוגמה:** מהזכות לביטחון יכולה להיגזר החובה לשרת בצבא אך יכולה להיגזר גם החובה לחנך לשלום.
- מהי משמעותה של אי ההסכמה למלא חובה הנגזרת מזכות מסוימת?
 - מי, לדעתכם, אחראי על מימוש החובות? (יחיד; קבוצה; כולם; מוסד...).

- מה ניתן להבין מאי הסכמה באשר לאחריות על מילוי החובה?
- מה צריך להיות הקשר הראוי בין זכויות לחובות במשטר דמוקרטי?
- כיצד יש לנהוג במי שאינו מוכן לקיים את החובות הנגזרות מהזכויות?

הערה: אם המשתתפים מציעים להטיל סנקציות על מי שאינו מוכן למלא חובות, על המנחה לברר באילו זכויות פוגעות הסנקציות המוצעות ומה משמעותה של פגיעה זו.

3. המנחה מבקש מהמשתתפים לחשוב על דוגמאות ממסגרות חברתיות שונות המציגות מצבים של שלילת זכויות בשל אי מילוי חובות. הוא מברר את עמדתם של המשתתפים לגבי הדוגמאות שהביאו ושואל האם העקרונות שהנחו אותם בדיון הקבוצתי מנחים אותם גם בקביעת עמדתם הנוכחית.

דוגמאות:

- הזכות לפרטיות בכיתה (תלמידים או מורים פותחים תיקים של ילדים למטרות שונות).
- זכותם של ילדים על גופם (אלימות בבית הספר).
- הזכות לבחור ולהיבחר (למועצת תלמידים; לוועדות שונות בכיתה; לאירועים שונים בבית הספר...).
- הזכות לכבוד (השפלות וקללות).

סיכום

המנחה מסכם את דברי המשתתפים ומסביר כי בחברה דמוקרטית הזכות היא המטרה, ואינה ניתנת להפקעה או לשינוי. החובות, לעומת זאת, הן אמצעי, ולכן ניתן להחליפן, בהתאם לנסיבות, למקום ולזמן. האחריות על מימוש הזכויות משתנה בהתאם לאפשרות בני האדם למלאן. לדוגמה, ילדים, נכים וקשישים פטורים משירות צבאי.

כרטיסיית משימה: הקשר הראוי בין זכויות לחובות	
	א. העתיקו לבריסטול את כל הזכויות ואת כל החובות הנגזרות מהן אותן רשמתם בפתקים תחת שתי רשימות מקבילות: "זכויות" ו"החובות הנגזרות מהזכויות".
ב. ערכו סבב בו יציין כל אחד אילו מבין החובות הרשומות הוא מוכן למלא, אילו אינו מוכן למלא, ומדוע.	
ג. דונו בשאלות הבאות:	<ul style="list-style-type: none"> • מה יכולות להיות התוצאות האפשריות של הסירוב למלא את החובה הרשומה? • כיצד יש להתייחס אל מי שמסרב למלא את החובה?

הפעלה 12: מעורבות חברתית – תחילה לקחו את....

מטרות

- א. להבהיר את המחיר של פסיביות חברתית ואת השלכותיה.
- ב. ללמוד מה מונע מאתנו לפעול נגד תופעות חברתיות שליליות כגון גזענות, אפליה ועוד.

אמצעים

- עותק השיר "תחילה לקחו את הקומוניסטים" מאת מרטין נימולר – כמספר המשתתפים.
- עותק של השיר להשלמה – כמספר המשתתפים (מצורף).

מהלך ההפעלה

1. המשתתפים מקבלים עותק של השיר "תחילה לקחו את הקומוניסטים" ומתבקשים לקרוא אותו.
2. המליאה נחלקת לקבוצות בנות 4-5 משתתפים כל אחת. בכל קבוצה המשתתפים מתבקשים לתאר את רשמיהם מהשיר וביחד ינסו להבהיר את הרעיון המרכזי של השיר לדעתם. (השיר מתאר את הקושי להכיר בסבל של האחר, להזדהות איתו והקשה מכול – לפעול לשינוי המצב למענו. בדיקת הסיבות לקיום תופעות אלו צריכה להיעשות לא על ידי הטפת מוסר אלא מתוך רצון כן ואמיתי לבחון את הגורמים לכך; הקושי גדל ככל שעמדת הזולת רחוקה משלנו וככל שמציאות חייו שונה ורחוקה).
3. כל אחד/ת מהמשתתפים מקבלים דף עם "השיר להשלמה", המבוסס על השיר המקורי, אך מורכב ממשפטי מפתח שעל חברי הקבוצה לנסח אותם. (כדאי להביא דוגמאות להשלמות אפשריות של השיר, כדי להקל על הבנת המשימה).
4. המשתתפים מתכנסים במליאה ומשתפים את חבריהם ביצירות שחיברו (ניתן גם לתלות את היצירות האישיות על הקיר ולבקש מהמשתתפים להסתובב בחדר ולקרוא את הדברים).
5. דיון בהתייחס לשאלות הבאות:
 - האם חיבור השירים האישיים או הקבוצתיים עורר אצלכם מחשבות שונות מאלו שעורר הנוסח המקורי של השיר?
 - כיצד השלמתם את המשפטים?
 - אילו קבוצות חברתיות לא הופיעו בשירים שהשלמתם?
 - האם הקבוצות שלא הופיעו בשירים מקבילות עבורכם ל"קומוניסטים" בשיר (קבוצות אליהן אין שמים לב כאשר הן נפגעות)? במידה וכן, תארו את התחושות והמחשבות שגרמו לכם להימנע מציון קבוצות אלו.

- האם ניתן היה לחבר שיר דומה על חברי הקבוצה?
- האם מתרחשים סוגי פגיעה כלשהם כלפי חלק מחברי הקבוצה מהם אנו מתעלמים? אם כן, מתי? מדוע?
- האם מתקיימים סוגי פגיעה כלשהם כלפי חברי הקבוצה אליהם אנחנו מתייחסים - מתי?
- מהן הסיבות לכך שאנשים נמנעים מפעילות נגד גזענות?

הערות:

1. השלמת המשפטים בשיר עשויה לעורר אצל חלק מהמשתתפים רגשות מסוימים, המנוגדים לתחושות של אחרים בקבוצה החושבים אחרת. לפיכך, הם אינם מזדהים עמם. אי היכולת להזדהות עם מי שחושבים באופן שונה מונעת את ההתערבות בענייניהם, למרות שהתערבות זו צודקת וחיונית. תהליך דומה מתואר בשיר.
2. על המנחה לתאר את התהליך הנ"ל בקבוצה, תהליך המקביל לזה המתואר בשיר. כך למשל, אם המשתתפים כותבים "תחילה עצרו במעצר מנהלי את הערבים" ובקבוצה יש תלמידים שאינם רואים חשיבות בהגנה על זכויות הערבים, הם לא יראו בכך בעיה. לעומתם, מי שמחזיקים בעמדה שונה ויקראו "תחילה עצרו במעצר מנהלי את המתנחלים" יגיבו באופן שונה. תחושות שונות אלו והמסקנות המעשיות הנגזרות מהן רלוונטיות להשוואה לתהליך המתואר בשיר.

סיכום:

- אפשר לסכם את הפעילות באמצעות המשגה של נושא המעורבות החברתית – לפי הנקודות הבאות:
- אנשים שאינם מעורבים, אינם מבטאים את צורכיהם. לפיכך, הפתרונות החברתיים אינם מתאימים להם; אי מעורבותם תורם להנצחת הסכסוך.
 - לפעמים דווקא החזק, שנמנע מהתערבות, מקדם את הפתרון.
 - יש לשאול את השאלה האם ההתערבות מועילה לפתרון הסכסוך או שכלל אינה קשורה למטרת ההתערבות.
 - המשמעות של המעורבות לגבי החזק שונה ממשמעות המעורבות לגבי החלש.
 - פסיביות מועילה לעתים; אי עשייה מועילה יותר לשינוי חיובי.
 - השאלה מתי אי עשייה מקדמת ומתי לא, קשורה לעובדת אי עשייה מתוך מודעות.
 - כאשר תהליך השינוי נובע מהאדם עצמו – יש לו סיכוי רב יותר להצליח לשנות.
 - מעורבות תורמת לאחריות ולמחויבות לתוצאות (בעיקר כשהתוצאות חיוביות).

תחילה לקחו את....

מאת מרטין נימולר

תחילה לקחו את

הקומוניסטים,

אבל לי

לא היה אכפת

כי לא הייתי.

מיד לקחו את

הפועלים,

אבל לי

לא היה אכפת

כי גם זה לא הייתי.

בהמשך עצרו את

אנשי האיגוד המקצועי,

אבל לי

לא היה אכפת

כי אינני איש איגוד מקצועי

לאחר מכן כלאו כמה כמרים,

אבל מכיוון שאינני דתי

גם-כן לא היה אכפת

עכשיו לוקחים אותי

אבל זה כבר מאוחר.

תחילה לקחו את...

השיר להשלמה:

תחילה פגעו ב...

אבל לי

לא היה אכפת

כי לא הייתי.

מיד פגעו ב...

אבל לי

לא היה אכפת

כי גם זה לא הייתי.

בהמשך הענישו את...

אבל לי

לא היה אכפת

כי אינני...

לאחר מכן...

ועכשיו....

חלק ב': בחירת נושא לשינוי ויישום

חלקה השני של התכנית מוקדש להתנסות מעשית של תלמידים בתכנון והפעלת מיזם לשינוי חברתי. התלמידים אמורים לפתח מיזם המבוסס על העקרונות שנלמדו והמיומנויות שרכשו.

השלבם בתהליך זה הם:

- א. **בחירת הנושא האישי** – כל תלמיד בוחר נושא אחד או מספר נושאים שהיה רוצה לחולל בהם שינוי.
 - ב. **חלוקה לקבוצות ובחירת הנושא לשינוי הקבוצתי** – העלאת השאלות הדמוקרטיות בבחירת הקבוצה: להתאחד עם הדומה? עם החלש? האם מושא השינוי יהיה שותף לעשייה? האם מטרה משותפת היא תנאי מספיק לשותפות?
 - ג. **חקר ואיתור מקורות מידע** – ייעשה על ידי כל חברי הקבוצה.
 - ד. **בניית תכנית עבודה בקבוצות** - בניית תכנית עבודה וסדר פעולות, חלוקת תפקידים, בניית לוח זמנים, איתור משאבים ועוד.
 - ה. **ביצוע הפרויקט לשינוי** – בקבוצות בליווי המורה/מנחה הפרויקט.
- אם יהיה זמן, מומלץ לקיים שלב מקדים לפני ביצוע המיזם והוא הצגת הנושא בכיתה לקבלת משוב והערות. שלב זה יאפשר לחברי הקבוצה להכניס תיקונים ורעיונות לתכנית העבודה שלהם ולנסחו מחדש.
- ו. **סיכום ומשוב** – כל קבוצה תציג את תכניתה ואת התהליך שחוותה בכיתה.

לכל אחד מהשלבים מצורף דף עבודה

שלב א': בחירת הנושא האישי לשינוי

מתוך מגוון הרעיונות, הנושאים והשאלות שאספת, הגדר/י את הבעיות הנראות לך חשובות במיוחד כאזרח במדינת ישראל/כתלמיד/ה בבית הספר:

- _____ .1
- _____ .2
- _____ .3
- _____ .4
- _____ .5
- _____ .6

דוגמאות:

1. אפליה וגזענות כלפי מיעוטים, עולים וכד'.
2. חוסר שוויון בין המינים.
3. אלימות בני נוער.

מתוך מגוון הנושאים והרעיונות שאספת, בחר/י שלושה נושאים שבהם היית רוצה לחולל שינוי במסגרת תכנית זו.

אפשר להתייחס לנקודות הבאות:

- א. הגדרת הבעיה
- ב. תיאור מצבה הנוכחי
- ג. הצפייה מהשינוי.

נושא לשינוי:

כל תלמיד/ה מתבקשים להגדיר עד 3 נושאים לשינוי. כל נושא ינוסח על דף אחד בנפרד, בהתאם לדוגמה המצורפת.

1. תארי את הבעיה שבה את/ה רוצה לחולל שינוי

הגדרת הבעיה:

תיאור המצב הנוכחי:

2. אילו עקרונות דמוקרטיים מתקשר הנושא?

3. איזה שינוי את/ה מבקש/ת לחולל?

4. כיצד מתיישב השינוי המבוקש עם עקרונות הדמוקרטיה?

שלב ב': חלוקה לקבוצות ובחירת הנושא הקבוצתי

חלוקה לקבוצות עבודה

החלוקה לקבוצות תעשה במסגרת סדנה במליאה ותתקיים בסדר הבא:

א. שוק רעיונות: כל תלמיד/ה ירשמו על דף בכתב קריא וגדול את תמצית ההצעה שלהם לשינוי שבחרו (אם בחרו יותר מאחד ירשמו כל נושא בנפרד).

ב. בסבב - כל תלמיד/ה יקריאו את הצעתם. לאחר מכן יתלו כל ההצעות על הקירות או יונחו על הרצפה.

ג. התלמידים יתבקשו לעבור בין ההצעות השונות להתרשמות נוספת.

ד. קרוסלה או "קפה עולם" - התלמידים ישבו בזוגות או בשלשות ויציגו את הרעיון שלהם ותהיה להם הזדמנות להבהיר ולפתח קצת את הרעיון. לאחר מכן יתחלפו – כך שכולם יצליחו לשמוע את הרעיונות של כולם.

ה. לאחר מכן התלמידים יתבקשו להתחלק לקבוצות קטנות, בהתאם להצעה שנראית להם מתאימה ולשיקולים הבאים:

- להתאחד עם הדומה?
- האם מושא השינוי יהיה שותף לעשייה?
- האם מטרה משותפת היא תנאי מספיק לשותפות?

ו. לאחר שקבוצות העבודה מתגבשות הם יתבקשו לשבת ביחד ולקיים דיון ראשוני על הנושא שבחרו ולקבוע מועד למפגש עבודה ראשון.

מצורף דף עבודה קבוצתי שיהווה את הבסיס להמשך העבודה.

בחירת הנושא הקבוצתי

נסחו יחד את הנושא שהייתם רוצים לטפל בו:

הבהרות מה הכוונה בנושא הזה, מה הבעיה שקיימת, לאיזה שינוי רוצים להוביל וכד'

ציינו את חשיבות הנושא עבורכם:

הדרך לשינוי בדרך כלל ארוכה ורצופה הצלחות קטנות וגם כישלונות.
נסו לדמיין את השינויים שיושגו לאורך הדרך.

מה ייחשב בעיניכם להצלחה?

שלב ג': איתור מקורות מידע

משאבים למחקר, לייעוץ, לגיבוש רעיוני ולעיצוב דרכי פעולה

בחנו את האפשרויות השונות, ציינו מה רלבנטי לנושא שלכם והוסיפו כטוב בעיניכם.

מקורות כתובים: עיתונות, מאמרים, ספרים, פרסומים, תעודות.

מקורות אחרים: אינטרנט, רדיו, טלביזיה.

מוסדות: עירייה, מועצה אזורית, הנהלת בית הספר, לשכות שרים וחברי כנסת, ארגונים העוסקים בנושא או בנושא קרוב.

אישים: מורה, מחנך, מנחה, מנהל, חבר עירייה, יועץ בבית הספר, חבר כנסת, שופט, בני נוער, בני משפחה.

היכן ואצל מי ניתן ללמוד על הנושא שנבחר? (דף עזר)

<u>כיצד?</u>	<u>מה ומי יכול לעזור?</u>

שלב ד': בניית תכנית עבודה בקבוצות וחלוקת תפקידים

1. הרעיון והגדרת הפרויקט : לאחר שלמדתם את הנושא, נסחו מחדש יעד מוגדר, שנראה לכם שבו תוכלו לחולל שינוי :

2. חלוקת תפקידים : מי עושה מה? חישבו על היתרונות והחסרונות בחלוקת התפקידים. לדוגמה : לראיון אולי כדאי ללכת יחד, בעוד ששאלונים כל אחד/ת יכולים להעביר לקבוצות אחרות באותה עת [אולי סתם נחמד יותר ללכת עם החבר/ה].

שם:	תפקיד בפרויקט

3. משאבים נדרשים בפרויקט : (שעות, הסעות, מקום, הדרכה וכד')

4. גורמים מעכבים לקידום הפרויקט (התנגדויות, משאבים וכד') ואיך ניתן להתמודד עימם?

5. גורמים מקדמים - אלו גורמים עשויים לסייע בתהליך השינוי ואיך אפשר לנצלם?

6. סדר פעולות ולוח זמנים לביצוע לכל אחת מהמשימות.

לוח זמנים/תאריכים	סדר פעולות/משימות

שלב ה': ביצוע הפרויקט לשינוי

תהליך הביצוע של הפרויקט מבוסס על כל השלבים הקודמים ובעיקר על שלב ד' שבו נבנתה תוכנית העבודה.

אפשר להוסיף לשלב זה תיעוד ומעקב אחר הנעשה לאורך הביצוע.

למשל, אם היה לוח זמנים אפשר לעקוב אחר הביצוע ולהתייחס לעמידה או אי עמידה בלוח זמנים תוך כדי. אם היה צורך במשאבים מסוימים על פי התכנון אך בפועל נדרשים משאבים נוספים/אחרים אפשר להתייחס לכך.

אם יש ציפייה לתוצרים מסוימים אפשר לאסוף, לצלם, לכתוב את התוצרים תוך כדי פעולה.

מספר קריטריונים מוצעים למעקב תוך כדי הביצוע:

- לוחות זמנים
- משאבים
- שותפים
- פעולות
- תוצרים

הערה: אם יהיה זמן, מומלץ לקיים שלב מקדים לפני הביצוע והוא הצגת הנושא בכיתה – לקבלת משוב והערות לפני הביצוע של המיזם. לאחר מכן הקבוצה מנסחת מחדש את הנושא לשינוי בהתאם להערות, במידת הצורך.

שלב ו': סיכום והערכה

שלב ההערכה והסיכום ייעשה בשני שלבים :

א. הערכה בתוך הקבוצה שביצעה את הפרויקט.

ב. הערכה במליאת הכיתה – כל קבוצה מציגה את הפרויקט בפני הכיתה.

מצורף דף עזר לנקודת שמומלץ לקחת בחשבון בהערכה ובסיכום.

סיכום והערכה לפרויקט – דף עזר

בהירות: האם הפרויקט לשינוי נוסח ברור כדי לאפשר את הטיפול בבעיה הנדונה?

המידע: האם נאסף חומר מספיק שנתן תמונה שלמה ומהימנה לבעיה ולאופן הטיפול בה?

תמיכה בטיעונים: האם הובאו דוגמאות המבהירות את עמדות הקבוצה ואת דרכי השינוי?

שלמות: האם הושלמו כל שלבי העבודה?

באיזו מידה היה התהליך דמוקרטי? האם ההצעות והדרכים לשינוי שנעשו על ידי הקבוצה, תאמו את העקרונות הדמוקרטיים שנלמדו?
